

דף ט

'אחרים אומרים: אסקופא משמשת שתי רשויות...' — לא מצינו בפירושו שחכמים חולקים על אחרים. וגם האמוראים נשאו ונתנו בדברי אחרים — לכן הלכה כמותם. (בעל המאור ועוד. וקצת משמע מדיוק הלשון שאפשר שתנא קמא חולק אלא הואיל ואין הדבר מפורש בגמרא משמע שנוקטים לעיקר כאחרים. ואולם בתורי"ד מפורש שתנא קמא אינו חולק).
כמו כן רב יהודה ורב אשי שנתנו הסברים שונים, אינם חולקים זה עם זה להלכה, וקיימא לן כדברי שניהם. (בעל המאור, רמב"ן, 'הדושי הר"ן').

(ע"ב) 'לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל...' הי סמוך למנחה, אילימא למנחה גדולה אמאילא, האיכא שהות ביום טובא' — וקשה, אם כן למה שנינו בסוכה שאסור לאכול לפני נטילת לולב והרי לולב זמנו כל היום ויש זמן טובא, יותר ממנחה גדולה? ונראה שכוונת הגמרא שעיקר זמן מנחה הוא ממנחה קטנה, ואילו מנחה גדולה זהו רק בדיעבד, וכמו שכתב הרמב"ם, ולכן הקשו 'והאיכא זמן טובא' כלומר, עוד לא הגיע הזמן העיקרי (מהגרז"ן גולדברג שליט"א).

'מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה' — יש מקשים לפי פשוט הדברים שהסיפא מוסבת על כל הנאמר ברישא, מדוע מפסיקים את הדין לקריאת שמע, והלא העוסק במצוה פטור מן המצוה, והרי הדיינים מקיימים את מצוותם בשעה שהם דנים.

יש מתרצים על פי דברי ה'נתיבות המשפט' (עב סק"ט), כיון שהמצוה להעמיד דיינים לדון אינה מוטלת על האדם הפרטי אלא על הציבור, אין לפטור את הדיין משום 'עוסק במצוה'. וכבר הקשו על כך מכמה מקומות שאין נראה כן, אלא כל העוסק במצוה, גם אם אינה מוטלת עליו באופן אישי — פטור מן המצוה (ע' אמרי בינה א"ח יג, ג).

ויש מתרצים שאכן הדיינים אינם חייבים להפסיק, ולא נאמר כאן אלא כלפי בעלי הדין בעצמם. (עפ"י האדר"ת). ויש אומרים שלא אמרו 'מפסיקין לקריאת שמע' אלא לענין אכילה בלבד, שמביאה לידי שינה, ולא לענין שאר דברים. (כן דייקו הא"ר וערוך השלחן מהטשו"ע). (הובא כל זה ב'מאור ישראל' כאן. ע"ש. ואולי יש לתרץ שהחשש הוא שמא ייטרדו בדין וישכחו לקרוא ק"ש גם לאחר שכבר יגמרו הדין, ואין לפטור את העוסק במצוה אלא בשעה שהוא עסוק בה, אבל אם יש חשש שע"כ לא יקיים מצוה לאחר שתעבור מצוותו, לא נפטר מן המצוה. וכדוגמת מה שדייקו מדברי הרמב"ם שהמפסיק מלימודו לצורך קיום מצוה, אינו מפסיק אלא אם לאחר המצוה הוא 'חוזר לתלמודו', כי אין בכח המצוה לפטור אותו אלא בשעה שהוא עוסק בה).

'לעולם סמוך למנחה גדולה' — פרש"י: זמן מנחה גדולה מתחיל חצי שעה לאחר הצות, (ומשמע לכאורה שהיא 'שעה זמנית'. וצ"ע. עפ"י שער הציון רלג אות ה. וע' שפ"א). ו'סמוך לו' היינו הצות. והנה אם התפלל אדם תפלת מנחה מחצות היום, קודם שיעבור חצי שעה — דעת המגן-אברהם (ודה"ח וברכ"י) שלא יצא. ואילו דעת פרי-חדש (ובית יעקב ומג"ג) שיצא בדיעבד. (מובא במשנ"ב רלג. ובשער הציון כתב שצ"ע למעשה כשהתפלל באותה שעה, האם חוזר ומתפלל).

ויש לשאול, לדעת הסוברים שיצא בדיעבד, מדוע אין מחשבים 'סמוך למנחה' קודם הצות, שהוא הזמן שיצא בדיעבד, כדרך שכתבו הפוסקים (רעק"א ודה"ח — פט, ומובא במשנ"ב שם) לענין תפלת השחר, שאסור לאכול חצי שעה קודם עלות השחר, הגם שזמן תפלת שחרית לכתחלה מהנץ החמה. ודוחק לומר משום קריאת שמע דאורייתא הרחיקו חצי שעה מן הזמן שיצא בדיעבד, משא"כ בתפלה דרבנן.

ואולי יש לחלק: בשחר הואיל ומעלות השחר אסור לאכול מעיקר הדין, משום 'לא תאכלו על הדם' ולא משום שמא יימשך (שלא גם כשהשמש קורא לתפלה או בהעמדת שומר אסור, ולא דוקא פת אלא כל דבר), לכך אסור גם כשאינו ראוי לכתחלה להתפלל, והרחיקו חז"ל שעה קודם לזמן האיסור, אבל במנחה שכל האיסור הוא שמא יימשך, לא הרחיקו אלא חז"ל שעה קודם שראוי להתפלל.

עוד יש לומר, חכמים קבעו איסור סמוך למסגרת הזמן המוגדר כזמן התפלה, גם אם עדיין אינו ראוי להתפלל או, הלכך עיקר זמן המנחה הוא משש שעות ומחצה, כי עד אז חמה בראש כל אדם ואינו ניכר ערוב היום, ואילו השחר שהוא זמן תפילת שחרית, מתחיל כבר בעלות השחר, ומה שלכתחילה אין להתפלל קודם הנץ — אינו שייך לעצם הגדרת הזמן.

'לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה... שמא ישבר הזוג' — ואפשר שאם יש לו לספר כלים חלופיים, שגם אם ישבר הזוג לא יתעכב בשל כך, מותר. (מגן אברהם. ואליהו-רבה מפקפק בזה. מובא במשנ"ב רלב סק"ו, ובשעה"צ).

לפי מה שכתב הרמ"א (רלב, ב), מותר מן הדין להכנס למרחץ לפני תפילת מנחה אם יש שמש המכריז לבוא לבית הכנסת, ובלבד שיכריז גם לאנשים שבמרחץ ותהא להם שהות לצאת ולהתפלל בזמן. אכן אנשי מעשה נוהגים להתפלל לפני לכתם למרחץ. ויש מדקדקים בדבר אפילו כשהולכים לבית המרחץ בחצות היום. ובאופן שיש חשש שעל ידי המרחץ לא יתפלל מנחה בזמנה, יש להתפלל קודם לכן, ואפילו ביחידות. (עפ"י משנה ברורה רלב, כט ושער הציון שם.)

משמע שללא קריאת שמש אין התר, כדין המפורש במשנה, ואף על פי שיש לו מנין קבוע. [וצריך לחלק בין זה ובין לימוד קודם התפילה (פט"ו)].

וכן לענין סעודה קטנה ותספורת דין וכיוצא בזה, בזמן מנחה קטנה יש להחמיר, אלא שבזה לשיטת רבנו יהודה המובא בטור וברמ"א, יש מקום להתיר (ע' משנ"ב סקכ"ו ושעה"צ כג).

ויש לעיין על מה שמכו רוב העולם עתה לרחוץ בערב שבת בשעה עשירית ואילך. ולא מסתבר שהצפירה הנהוגה בכמה מקומות בזמן הדלקת הנר, דינה כשמש המכריז על התפילה. וכן מוכח בפוסקים שדנו בענין מרחץ בער"ש, הגם שעוד בזמן התלמוד נהגו בתקיעות המודיעות על כניסת השבת ע' ס' רנו. (וע' שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד צט, א).

הצגתי שאלה זו לג"ר מאיר מאוזו שליט"א, וזו לשון תשובתו:

'בימי הפוסקים כבר לא נהגו בתקיעות לפני שבת כדמוכח מלשון מרן בסי' רנ"ז כשהיו ישראל בישובן וכו' (חוץ מהגולה העתיקה באי ג'רבא כידוע). ויתכן שסומכים על התקיעות בימינו, או מפני שסוגרים את המרחץ לפני כניסת השבת (לגברים), ואם רוחץ באמבטיא יש עוד צד להקל דלא שייך חשש שמא יתעלפה (שבת ט:): כמו בית המרחץ בזמן הגמרא שהיה חם ומסוכן מאד (ע' ברכות דף ס' סע"א ועוד). ומכל מקום הנכון להודיע לאשתו ולבני ביתו שיזכרו לו להזדרז. ועיין בן איש חי שנה ראשונה סוף פרשת ויקהל ע"ש.'

וכיוצא בזה כתב בקוצר אמרים מורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, שהצפירה הנהוגה כיום הוי כשמש.

שוב מצאתי בשו"ת אור לציון להגר"ב צ אבא שאול שליט"א (ח"ב טו, א), שהתיר במרחץ שבימינו, שאין שם חשש עילוף.

שאר מלאכות — במקום הצורך יש לסמוך להקל במלאכות שאדם רגיל לעזוב באמצע, כמו כתיבה תפירה וכדומה, אבל מלאכות הדומות לבורסקי ותספורת, שאין רגילות לעשותן לחצאים — הרי הם בכלל 'בורסקי'.

ולכן היוצאים למכור סחורה ביריד, שטרודים במסחר, לא יתחילו לכתחילה סמוך לזמן מנחה גדולה, עד שיתפללו תחילה. (עפ"י משנ"ב רלב, ט ובאר הלכה שם, מאחרונים; שער הציון רלה, יח לו. ובשפת-אמת כתב שמדברי רש"י יש לשמוע שגם בשאר עסקים אין להתחיל לעיין, שמא תיטרד דעתו. ואולם מפירוש הרמב"ם נראה שאין חשש טרדה בעלמא אלא רק שמא יימשך אחר מלאכתו לגמרה, ולפי זה עיין בעלמא בעסק — מותר. עכ"ד).

אין להתחיל ללמוד לכתחילה החל מזמן מנחה קטנה, כלומר מאמצע שעה העשירית של היום, ואפילו שיעור קבוע, שיש לו קצבה. ודוקא אם רגיל להתפלל בבית המדרש ביחידות, אבל אם רגיל ללכת לבית הכנסת — מותר.

התחיל ללמוד, אפילו התחיל לאחר שהגיע זמן המנחה — אינו מפסיק. והאליהו-רבה מחמיר להפסיק לקריאת שמע. ונראה שאם הוא לומד בבית המדרש או אפילו לומד יחידי בביתו אלא שהתחיל ללמוד בהתר, דהיינו קודם שהגיע זמן קריאת שמע — בודאי יש לסמוך על דברי הרמ"א שלא להפסיק, כל עוד יש לו שהות לקרוא.

המלמד לאחרים אינו בכלל איסור זה. (עפ"י שלחן ערוך פטו, ומשנ"ב שם; משנ"ב קו סק"ט; רלב, יא ושער הציון שם.)

מהרמב"ם (תפלה ו) משמע שאפילו התחיל ללמוד בהתר, כשמגיע זמן תפלה פוסק מלימודו. ומשמע אפילו יש לו שהות לאחר זמן להתפלל. ונראה הטעם הוא, שיש לחוש ביותר בלימוד תורה שמא ייטרד בלימודו. ומדברי רבנו יונה נראה שאם התחיל ללמוד באיסור, לאחר שהגיע הזמן — מפסיק. ואולם דעת הר"ן והר"ה שאינו מפסיק אלא אם לא תהא שהות להתפלל אחר כך. עפ"י שער המלך — חמץ ב, ג.

ויש להעיר לדעת הרמב"ם, מדוע הקפיד ר' זירא על ר' ירמיה על שהאיץ להפסיק הלימוד בשביל התפילה (להלן י).? ונראה לפי שהיתה תורתו אומנותו (כמו שצדדו התוס' להלן יא), לכך אין להפסיק.

'התחלת מרחץ — אמר רב אבין: משיערה מעפרתו ממנו' — המעפורת היא סודר עליון, והיינו כשיתחיל להפשיט את בגדיו. (ר"ן. וגרס (כגרת הר"ף) 'משיעביר מעפרתו'). ואולם הרמב"ם (כפירוש למשנה ובחיבורו הגדול — תפלה ו, כתב: משיעביר בגד הסמוך לבשרו. (לשון 'מערה' היינו מגלה וחושף, כמו 'זה' פתחן יערה'. והיה אפשר לכאורה לפרש שמפשיט הבגד עליון ובוה חושף את המעפורת. אך לשון 'ממנו' אינו מיושב.

ובמסכת דרך ארץ (י) שנו סדר כניסה למרחץ: 'וקודם שיכנס [למרחץ] כיצד יעשה — חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו ומתיר את חגורו ופושט את חלוקו ואחר כך מתיר את פירקסו התחונה...!'. ונראה שלדעת הר"ן, המעפורת המדוברת כאן מקבילה לסילוק הטלית או אולי הכובע — ראה רש"י להלן קכ. שהמעפורת נתונה על הראש. [ומונה שם מלבד המעפורת 'כובע' ומשמע שהמעפורת היא כיסוי עליון לכל הראש, שמעל לכובע. כן כתב באג"מ או"ה ח"א סוס"י קי. ואולי לא הוזכרה המעפורת בסדר כניסה למרחץ, כי היו מסירים אותה קודם הכניסה למרחץ, אך אם כן אין נראה שייחשב כהתחלת מרחץ. ואולי בבית החיצון היו מסירים אותה, ובאמצעי את שאר הבגדים. ולא משמע כל כך מלשון רש"י י. ד"ה מרחצאות. וצ"ע]. ולדעת הרמב"ם היינו החלוק.

ומכל מקום מסתבר שהשתמשו בביטוי 'מערה' מלשון עירו ושיפכה, והגם שהוא שייך לנוזלים, אפשר משום קשר הלשון ששייך לגילוי הגוף, נשתמשו חכמים במטבע זה בהשאלה לפשיטת בגדים).